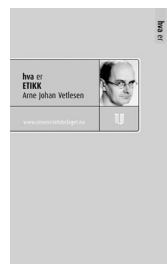

HVA ER FILOSOFISK ETIKK?

hva er ETIKK
Arne Johan Vetlesen
Universitetsforlaget
2007

av Ferdinand A. Mohn

Filosofiprofessor Arne Johan Vetlesen er blitt en velkjent figur i den norske offentligheten, med sine hyppige bidrag til vår samtids ordskifte. Dette skiller ham fra de fleste andre i kategorien «fagfilosof». Han er også en bemerkelsesverdig produktiv skribent, og har nok gjort seg klangfullt bemerket blant både unge og gamle moral- og sosialfilosofisk belemrede mennesker. Det er derfor ikke forunderlig at boken om etikk i «Hva er-» serien er forfattet av nettopp Vetlesen. Her har han fått en mulighet til å presentere sitt eget syn på etikk til et potensielt bredt publikum. Jeg mener han lykkes godt med dette. Innføringen er nemlig ikke bare en invitasjon til etisk refleksjon, men gir også et grep om Vetlesens normative og metafilosofiske oppfatninger.

EN BOK MED ET BUDSKAP.

Boken serverer i stor grad velkjent Vetlesen-stoff. Den personlige innledningen er intet tilfeldig grep. Der knyttes den teoretiske interessen for ondskap og urettferdighet – etikkens kjerne – til menneskets grunnleggende sårbarhet. Sårbarheten, som potensielt mobbeoffer og offer for grovere fysiske krenkelser som tortur og drap, svarer videre til vår evne til «innlevelse i andres lidelse» (Vetlesen 2007, s.7). Allerede her avslører Vetlesen sine moralfilosofiske tilbøyeligheter henimot realisme, nærhetsetikk og dydsetikk. Det er vanskelig ikke å merke seg hvordan diskusjonene stort sett faller ned – tidvis implisitt, tidvis eksplisitt – på forventet side av de klassiske dikotomiene.

Boken er da også på sitt absolutt beste i tre kapitler hvor Vetlesen tar for seg tankene til filosofer han langt på vei synes å være i teoretisk overensstemmelse med. Kapittel 3 utgjør en diskusjon om moralsk miljø og identitet med Charles Taylors konsepsjon om moralske aktører

som dreiningspunkt. Her slås det fast at individers verdvalg («sterke vurderinger») – som henger sammen med dydsetikkens motivasjonelle primærmekanisme «hvem vil jeg være som person» – er avhengig av et overindividuell etisk vokabular for å lykkes. Uten felles horisonter for betydning, horisonter som vår tids individualisme er i ferd med å utradere, evner ikke aktøren å «åpne seg for den verdi som er til stede i de respektive handlemåtene valget må gjøres mellom» (Vetlesen 2007, s.45). Tross Sartre som sparringspartner går Taylors tanker om samtidens misforståtte autenticitetsideal seirende ut av kapitlet. I kapittel 4 lar Vetlesen sin selvutnevnte favorittklassiker Aristoteles gi svar på hvordan vi vet hva som er moralsk rett og galt. Via den sistnevnte ur-sosialfilosofen presenteres også det jeg oppfatter som Vetlesens filosofiske yndlingsprinsipp: den aristoteliske grunnregel at undersøkelsens grad av klarhet og eksakthet må tilpasses undersøkelsens emne, dvs. at den teoretiske metoden må tilpasses temaets beskaffenhet. Presentasjonen er ordrik og tankerik; Vetlesen viser hvordan dydene er forankret i, og muliggjøres av, et menneskelig felleskap – og hvordan *praxis*, domenet for menneskelig handling og samhandling, ikke tillater *episteme* (invariant vitenskapelig kunnskap) men kun *phronesis* (den kontekst-sensitive praktiske klokskapen). I en naturlig oppfølger til dette lar Vetlesen (etter en miljøetisk digresjon med Hans Jonas)¹ den danske filosof og teolog Knud Løgstrup få kapittel 7. Her gis det svar på Hobbes' og Nietzsches hensynsløse angrep på *det avhengige og tillitsfulle mennesket*. Vetlesen fremstiller et slitesterkt alternativ til den psykologiske og normative egoismen gjennom Løgstrups begrep om «suverene livsytringer», dvs. virkelige, normativt ladede fenomener som «har overtatt meg før jeg har overtatt dem» (Vetlesen 2007, s.93). Som jeg har forespei-

let, begrenser imidlertid ikke Vetlesen seg til teoretiske bemerkninger om menneskets sosiale vesen. Han bidrar også normativt.

POLITICAL – NOT METAPHYSICAL?

I de siste to kapitlene blir teksten mer eksplisitt, mer politisk, mer praktisk – og noen ville kanskje si mindre filosofisk. Her følger Vetlesen opp erklæringen i innledningen om at «Etikk er alvor. Etikk haster.» (Vetlesen 2007, s.7) med en kritikk av kontrakttenkningens ulike manifestasjoner i det vestlige samfunn (kap 8) og en diskusjon av forholdet mellom antikkens substansielle etikk (hvor rettferdighet og lykke ikke kan separeres) versus moderne etikk i Rawls', Habermas' og Scanlons kappe (kap 9).

Ved hjelp av Hegel får vår tids vestlige samfunnskultur så hatten passer, i lag med den normative etiske liberalisme – da vi bes ta innover oss at «et individualitets- og selvstendighetsutslettende sosialt konformitetspress skjuler seg bak fasaden om individualiseringens og autensitetens tidsalder» (Vetlesen 2007, s.115). Formalismen i kontrakttenkingen har som konsekvenser at vi glemmer at vanlige mennesker må ha *ressurser* for å være frie, og dessuten at vi ender i en situasjon der folk bare er opptatt av hva de har rett på, og ignorerer hva de har plikt til.² Her gjør også Vetlesen eksplisitt det som hittil har vært implisitt, at han anser eksistensialisten og liberalistens felles betoning av fellesskapets kunstighet som feilslått: «Å være menneske innebærer – fra fødsel til død – å befinne seg i avhengighet av andre, og dermed i avhengighet av omsorg.» (Vetlesen 2007, s.112).

Med dette som bakteppe er det egentlig ingen overraskelse at siste kapittel lar vår egen tids prosedurale etikk (ved Rawls og Habermas) fremstå som utilstrekkelig. Denne metodologiske innfallsvinkelen til generering av etiske prinsipper har som grunntanke at prinsippene kan vurderes etter hvorvidt frembringelsen av dem var legitim. I lys av flerkulturalismens verdimangfold har slike «tynne» teorier om rettferdighet og normativ riktighet en stor fordel, innrømmer Vetlesen. Med disse kan vi nemlig skille mellom hvordan mennesker bør forholde seg til hverandre (som vi kan lage allmenngyldige regler for) og hvordan de bør te seg for å oppnå lykke i eget liv (som er opp til hvert enkelt individ, avhengig av kultur, religion og etnisitet). Noe annet ville være utenkelig i vår flerkulturelle realitet. Eller? Nei, så enkelt er det selvsagt ikke i denne filosofens virkelighetsforståelse. Hånd i hånd med polemikk mot analytisk etikks «puzzle-solving» problematiserer Vetlesen forestillingen om at etisk tenkning kun kan bidra med prosedyrer (det være seg «justice as fair-

ness» eller «det beste argumentets tvangløse tvang») som kan godtas uavhengig av livssyn. Det er umiddelbart lett å se at den prosedurale etikken bryter mot det metodologiske prinsippet om at man må la feltets egenart bestemme metoden. Vetlesen påpeker at å skille mellom etikk og moral, slik bl.a. Habermas gjør, bygger på en feilaktig forestilling om at våre ønsker om lykke kan separeres fra vår avhengighet av og samhörighet med andre mennesker. Toleranse som ideal står i fare for å legitimere en amoralsk holdning til samfunnet, en relativisme, en falsk bevissthet om den liberale stat som perfekt samfunnsorden. Vetlesen gir tre advarsler. For det første må vi ikke glemme at våre aspirasjoner om et fritt og tolerant multikulturelt samfunn inneholder en *substansiell etisk verdivurdering* i seg selv. For det andre tilslører fokuset på kultur andre mer viktige sorteringsnøkler – nemlig klasse og rase.³ For det tredje kan multikulturalismen underkjenne sin politiske allierte, liberalismen, ved at individets forskjellighet faktisk blir borte i iveren «etter å la tusen *kulturelle* blomster blomstre» (Vetlesen 2007, s.150). Boken avsluttes i en stil som får meg til å tenke på Rawls' teoretiske selvkaraktistikk «political not metaphysical»: Vetlesen fremviser en tro på etikkens *brukbarhet*, som et verktøy til ikke bare å finne ut hva som er rett og galt, men også til å intervensere i den uutholdelige urettferdigheten – å gjøre en forskjell for samfunnet.

FENOMENER OG FILOSOFISK ETIKK.

Det produseres tilsynelatende uforholdsmessig mange innføringsbøker til filosofi som fagdisiplin, og til ulike grener av filosofien.⁴ Jeg tror dette ikke er tilfeldig, men at det faktisk kan forstås som et symptom. Filosofi er en virksomhet som har et forhold til alle andre teoretiske disipliner, men som i seg selv ikke ligner på noen av disse. Intet annet fag har i slik grad et så immanent kritisk selvforhold, en situasjon hvor uenigheter og tilsynelatende uoverstigelige gap mellom fagets aktører skyldes en grunnleggende dissens angående *hva man faktisk holder på med* i filosofien. Jeg opplever derfor at man kan lese mye interessant metafilosofi ut av innføringsbøker til filosofien (og at det derfor er et av feltene man fint kan lese innføringsbøker til selv om man har en universitetsgrad i emnet). Man kan gjøre en vurdering av hvordan forfatteren presenterer emnet sitt, forstå seg på hvordan han tenker på sitt eget fag, og kanskje til og med lære noe om filosofiens selvreflektive muligheter.

Som vi har sett, mener jeg denne boken røper mye av Vetlesens syn på etiske og sosialfilosofiske spørsmål.⁵ I tillegg mener jeg imidlertid at den kan fortelle oss noe om

hans syn på filosofien *per se*. For det første er Vetlesen tverrfaglig og empirisk orientert. I sine arbeider (se for eksempel Vetlesen (2003; 2004; 2005) trekker han bredt på sosiologisk og psykologisk empiri og teori, og et eksempel på dette fra *hva er ETIKK* er en empirisk problematisering av det velrenommerte etiske idealet om autonomi (Vetlesen 2007, s.114). Hva ellers kan man trekke ut med henblikk på Vetlesens metarefleksjoner? Grovt utmeislet dreier metaetikken (etikken metarefleksjon) seg mest om to debattfelt: moralsk epistemologi (hvordan vi VET hva som er rett og galt) og moralsk ontologi (hva moralske fenomener ER). Engelskmannen Simon Blackburn har definert denne virksomheten som forsøket på å *plassere etikken i et naturalistisk rammeverk* (Darwall et al. 1997, s.7). Vetlesen ser ut til å divergere med denne forståelsen av feltet. Han tilbyr, som vi har sett, en rekke metaetiske betraktninger i boka (i tilslutningen til Aristoteles' epistemologiske partikularisme, i diskusjonen av Løgstrup, Nietzsche og *det gitte* ved vår moralske eksistens), men disse befinner seg stort sett på fenomenologisk nivå. Han vier ikke plass til elementer andre kunne funnet det for godt å ta med: eksempelvis det nevrobiologiske fundament for vår moralpsykologi, eller den mangefasetterte utfordringen en naturvitenskapelig oppfatning av mennesket gir til våre begreper om moral og mening – og dermed til menneskets selvbylde.⁶ Dette er ingen tilfeldighet, for Vetlesen har nok et bevisst (og avvisende) forhold til mye av den angloamerikanske filosofiens og psykologiens allianse med naturvitenskapen. Her tror jeg det er mer å hente fra det aristoteliske metodeprinsippet nevnt ovenfor. Denne grunntanken har nemlig den praktiske fordel at man ikke blir sittende ved pulten til en perfekt begrunnet etisk sisteinstans eller moralsk lov foreligger – men åpner heller for fruktbar tenkning rundt mer substansielle etiske problemstillinger.⁷ Som refleksjon over hvilke innfallsvinkler som lar seg anvende i det hele tatt når det gjelder studiet av det menneskel-

ige (les: meningsfulle), har prinsippet også blitt brukt som argument.⁸ Legg merke til at argumentet sirkler inn den moralske og menneskelige aktør som *fenomen*. Jeg tror imidlertid det er rom for metafilosofisk diskusjon på dette området. I *Det omsorgsfulle mennesket* tar psykologen Astrid Bastiansen til orde for at en psykologi med et tradisjonelt naturvitenskapelig ideal ikke egner seg til å gripe sosiale relasjoner og mennesket som en omsorgsfull og ansvarlig aktør (Bastiansen 2004, s.182). Men det at mellommenneskelige fenomener er «multideterminerte» og vage, innebærer ikke i seg selv at vi ikke kan forsøke å gå bak fenomenene – og gir for eksempel ingen prinsipiell grunn til å se bort ifra den stadig mer imponerende fremmarsjen til nevrovitenskapen.

EN LADET, MEN VELFORDØYD BOK.

Jeg likte å lese *hva er ETIKK*. Boken er godt skrevet, men vil kanskje fremstå som litt vrien for den jevne borger som ikke i utgangspunktet interesserer seg for filosofisk etikk. Vetlesens presentasjon er sprenglærd og mangfoldig. Jeg har forsøkt å lese den litt mellom linjene, med et blandet resultat. Kanskje det er slik at all refleksjon som skal kunne kalle seg etisk må holde seg til det fenomenologiske. Kanskje våre oppfatninger rundt etikk og moral ikke kan opprettholdes om vi går bort ifra våre intuisjoner på feltet. Den fremtredende plassen moralske fenomener og våre intuisjoner om disse får i Arne Johan Vetlesens behandling av etikk er i alle fall ikke tilfeldig. Det ser ut til å være en del av Vetlesens forståelse av den filosofiske etikken mandat og muligheter at filosofisk-etiske betraktninger skal holde seg på et fenomennivå. Om det finnes dypereliggende teoretiske grunner til dette, eller om det kan knyttes til den klare praktiske og kritiske dimensjonen i Vetlesens etikkforståelse, er ikke åpenbart for denne anmelderen. Begge deler har nok sitt å si.

NOTER

- 1 Den «nye etikken» som Vetlesen presenterer i kapittel 5, og som danner teoretisk bakteppe for filosofens uovertrufne bruk av spalteplass i Morgenbladet til miljøtrusselen vi står ovenfor, får jeg ikke behandlet skikkelig her. Begrunnelsen er rett og slett at jeg føler alt annet i boken henger sammen, og at dette kapitlet står alene teoretisk. Det kan imidlertid argumenteres for at miljøetikken spiller ball med øvrige elementer i Vetlesens etikkforståelse som er rettet mot sosial kritikk og handling, ved et kollektivt løft for menneskenes verden.
- 2 Denne samtidsdiagnosen er han ikke alene om. Se f. eks. Gøran Rosenbergs *Plikten, profitten og konsten at vara människa* om hvordan det Rosenberg kaller «profittetikkk» er i ferd med å utradere all «pliktetikk».
- 3 I denne sammenheng er det egentlig overraskende at Vetlesen ikke benevner forholdet mellom liberalisme, kapitalisme og miljøtrusselen han har blitt så opptatt av. Dette triangelet utgjør vel også et tilfelle av «samholds-glemsel» (for å misbruke Heidegger)?
- 4 Dette er selvsagt tilfellet med introduksjoner for allmennheten à la Oxfords *Very short introductions*, men også for mer tungtveiende studentorienterte serier. Tenk om det var forholdsmessig like mange introduksjoner til fysikk, lingvistikk eller sosialantropologi!
- 5 Frode Nyeng (2007) og Henrik Syse (2007) betoner begge det sosialkritiske elementet i sine anmeldelser av boka – men lar etter min mening ikke Vetlesens filosofiske utsyn komme til sin rett (det er nær sagt umulig med den spalteplassen de får tildelt). Syse påpeker interessant nok at boken ikke benevner religiøs etikk med ett ord, noe som selvsagt avslører Vetlesens sekulære perspektiv og utgangspunkt.
- 6 Nietzsche tok åpenbart opp slike problemstillinger, og Vetlesen nevner meningstap og nihilisme, men kapitlet om denne tenkeren tar mest for seg kritikken av den vesterlandske kristendomsinspirerte etikk og kultur, og i mindre grad Nietzsches egne refleksjoner rundt mennesket og naturen.
- 7 Julius Jørgensen har gjort meg oppmerksom på at dette kan sammenlignes med måten Rawls' begrep om «reflective equilibrium» punkterte den relativt endimensjonale metaetiske trenden i analytisk etikk i etterkrigstiden, til fordel for mer substansiell normativ refleksjon.
- 8 Vetlesen har selv ved flere anledninger (les: forelesninger) presentert det som en viktig del av Heidegger og Gadamer's kritikk av det som kan kalles «scientisme» i filosofien (mitt ordvalg).

LITTERATUR

- Bastiansen, A. 2004, "Mellommenneskelig psykologi. Vitenskapen om subtile, komplekse og vage fenomener" i Hilde Nafstad (red.) 2004. *Det omsorgsfulle mennesket. Et psykologisk alternativ*. Oslo, Gyldendal
- Darwall, S., Gibbard, A. and Railton, P. (Eds.) 1997, *Moral Discourse and Practice. Some Philosophical Approaches*. New York/Oxford, Oxford University Press.
- Nyeng, F. 2007, "Etikk er kritikk" i *Morgenbladet* 16.03.07
- Rosenberg, G. 2002, *Plikten, profitten og konsten at vara människa*. Stockholm: Daidalos
- Syse, H. 2007, "Etikk og indignasjon" i *Aftenposten* 15.04.07
- Vetlesen, A. J. 2007, *hva er ETIKK*. Oslo, Universitetsforlaget
- Vetlesen, A. J. 2005, *Evil and Human Agency. Understanding Collective Evil-doing* Cambridge, Cambridge University Press.
- Vetlesen, A. J. 2004, "Det frie mennesket? Et sosialfilosofisk blikk på patologiene i opsjonssamfunnet" i Hilde Nafstad (red.) 2004. *Det omsorgsfulle mennesket. Et psykologisk alternativ*. Oslo, Gyldendal
- Vetlesen, A. J. 2003, *Menneskeverd og ondskap*. Oslo, Gyldendal

HVA MED Å SKRIVE NOE ANNET ENN EKSAMENSOPPGAVER?

Filosofisk supplement er et studentdrevet tidsskrift tilknyttet Program for Filosofi ved UiO. Vi trenger stadig nye artikler, anmeldelser og intervjuer. Har du en filosofisk tanke å formidle? En filosofibok å reflektere rundt? Eller kan du få en spennende filosof og tenker i tale for et intervju?

Ta kontakt med oss på e-post:
filosofisk-supplement@ifikk.uio.no

Mer info og retningslinjer for skribenter finner du også på vår hjemmeside
<http://foreninger.uio.no/filosofisk-supplement/>